IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI XARAJATLARINING DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI

Zafarov Hayotbek Jasurbek o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

E-mail: zafarovhayotbek6600@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazoratini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Jamg‘arma mablag‘larining maqsadli, qonuniy va natijador sarflanishini ta’minlashda ichki nazorat, ichki audit, tashqi audit, risklarni boshqarish va raqamli monitoring mexanizmlarining ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, davlat moliyasini boshqarish tizimida 2025–2030-yillarga mo‘ljallangan islohotlar, moliyaviy xavflarni boshqarish tartibi hamda ichki nazorat tizimini takomillashtirish bo‘yicha yangi yondashuvlar asosida Jamg‘arma xarajatlari nazoratini kuchaytirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat moliyaviy nazorati, AKT jamg‘armasi, raqamli texnologiyalar, byudjet mablag‘lari, xarajatlar smetasi, ichki audit, tashqi audit, risklarni boshqarish, davlat xaridlari, samaradorlik auditi.

Abstract. This article analyzes theoretical and practical aspects of state financial control over the expenditures of the Fund for the Development of Information and Communication Technologies. The study highlights the role of internal control, internal audit, external audit, risk management and digital monitoring in ensuring targeted, lawful and effective use of fund resources. Based on recent public finance reforms, the paper proposes measures to strengthen control over ICT fund expenditures.

Keywords: state financial control, ICT development fund, digital technologies, public finance, expenditure estimate, internal audit, external audit, risk management, public procurement, performance audit.

Kirish

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, moliya, ta’lim, sog‘liqni saqlash va xizmat ko‘rsatish sohalarining ajralmas qismiga aylanmoqda. Raqamli transformatsiya jarayonida davlat mablag‘lari hisobidan axborot tizimlari, elektron xizmatlar, telekommunikatsiya infratuzilmasi, dasturiy mahsulotlar, texnik jihozlar va kiberxavfsizlik yechimlarini moliyalashtirish ko‘lami kengaymoqda. Bunday sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan jamg‘arma mablag‘laridan samarali foydalanish ustidan davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish dolzarb ahamiyatga ega.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi faoliyatining mazmuni, avvalo, raqamli infratuzilmani qo‘llab-quvvatlash, sohada ustuvor loyihalarni moliyalashtirish, axborot tizimlarini joriy etish va tarmoq tashkilotlarining rivojlanishiga xizmat qiluvchi moliyaviy manbalarni shakllantirish bilan bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 19-dekabrdagi 356-son qarori Jamg‘arma faoliyatini tartibga soluvchi asosiy hujjatlardan biri bo‘lib, unda Jamg‘arma mablag‘laridan samarali foydalanish masalalari belgilangan. Keyingi yillarda raqamli texnologiyalar sohasidagi institutsional o‘zgarishlar natijasida Jamg‘arma faoliyati yanada kengroq vazifalar bilan bog‘landi.

Jamg‘arma xarajatlari davlat moliyaviy nazorati nuqtai nazaridan murakkab obyekt hisoblanadi. Chunki AKT loyihalarida moliyaviy natija bilan birga texnik natija, axborot xavfsizligi, xizmat sifati, foydalanishga topshirish muddati, dasturiy ta’minotning barqarorligi va foydalanuvchilar uchun amaliy qulaylik kabi omillar ham baholanishi kerak. Shu sababli bunday xarajatlar ustidan nazorat faqat hujjatlar va to‘lovlarni tekshirish bilan cheklanmasligi, balki samaradorlik auditi, muvofiqlik auditi va risklarga asoslangan nazorat mexanizmlarini ham qamrab olishi zarur.

Ushbu maqolaning maqsadi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish yo‘nalishlarini ilmiy-amaliy jihatdan asoslashdan iborat. Maqolada Jamg‘arma xarajatlarining nazorat obyekti sifatidagi xususiyatlari, asosiy xavf omillari, ichki va tashqi nazorat vositalari hamda raqamli monitoring imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi

Davlat moliyaviy nazorati bo‘yicha ilmiy adabiyotlarda asosiy e’tibor byudjet mablag‘larining qonuniyligi, maqsadliligi va samaradorligini ta’minlashga qaratiladi. R.Allen, D.Tommasi va S.Schiavo-Campo kabi mualliflar davlat moliyasini boshqarish tizimida nazorat organlarining mustaqilligi, hisobotdorligi va natijadorlikka yo‘naltirilgan audit mexanizmlarini asosiy omil sifatida ko‘rsatadilar. Ularning yondashuviga ko‘ra, davlat mablag‘lari ustidan nazorat nafaqat xatolarni aniqlash, balki resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishga ham xizmat qilishi lozim.

INTOSAI davlat auditi standartlarida davlat sektorida moliyaviy audit, muvofiqlik auditi va samaradorlik auditining o‘zaro bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi. AKT sohasidagi loyihalar bo‘yicha esa samaradorlik auditi ayniqsa muhimdir, chunki xarajatlar natijasida yaratilgan axborot tizimi yoki raqamli xizmat real foydalanuvchi ehtiyojlariga javob bermasa, mablag‘lar rasmiy jihatdan to‘g‘ri sarflangan bo‘lsa ham, iqtisodiy va ijtimoiy natijadorlik past bo‘lib qoladi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirishga qaratilgan muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori bilan 2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasi tasdiqlangan bo‘lib, unda byudjet xarajatlari va davlat investitsiyalarining natijadorligini oshirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarorda esa davlat moliyasi sohasida moliyaviy va boshqa xavflarni aniqlash, baholash va boshqarish tartibi belgilangan. Bu hujjatlar Jamg‘arma xarajatlari nazoratida risklarga asoslangan yondashuvni kuchaytirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qaror bilan respublika va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarida ichki nazorat tizimini yanada takomillashtirish konsepsiyasi tasdiqlangani davlat sektorida ichki nazorat va xavflarni boshqarish tizimlarini rivojlantirish zaruratini ko‘rsatadi. Bu esa AKT jamg‘armalari kabi maqsadli moliyaviy institutlarda ichki nazorat, ichki audit va tashqi nazoratning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlashni talab etadi.

Asosiy va tahliliy qism

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi xarajatlari davlat moliyaviy nazorati uchun bir nechta jihatdan muhimdir. Birinchidan, Jamg‘arma mablag‘lari raqamli infratuzilma, dasturiy ta’minot, axborot tizimlari va telekommunikatsiya loyihalarini moliyalashtirishga yo‘naltiriladi. Ikkinchidan, bunday loyihalar ko‘pincha yuqori texnik murakkablikka ega bo‘lib, ularning qiymatini baholash va yakuniy natijasini o‘lchash oddiy tovar yoki xizmat xaridiga qaraganda qiyinroqdir. Uchinchidan, AKT loyihalarida shartnoma qiymati, texnik topshiriq sifati, axborot xavfsizligi, foydalanuvchi qamrovi va tizimning ishlash barqarorligi o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘ladi.

Jamg‘arma xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazorati rejalashtirish bosqichidan boshlanishi zarur. Xarajatlar smetasi shakllantirilayotganda har bir loyiha uchun aniq maqsad, kutilayotgan natija, natijadorlik indikatorlari, moliyalashtirish manbasi, ijro muddati va mas’ul ijrochilar belgilanishi kerak. Agar loyiha maqsadi umumiy va o‘lchab bo‘lmaydigan shaklda belgilansa, keyinchalik nazorat jarayonida xarajatlarning samaradorligini baholash murakkablashadi. Shu sababli Jamg‘arma loyihalarini moliyalashtirishda KPI va natijadorlik ko‘rsatkichlari oldindan belgilanishi muhim.

Xarajatlarning maqsadli sarflanishini nazorat qilishda davlat xaridlari jarayoni alohida o‘rin tutadi. AKT loyihalarida dasturiy mahsulot ishlab chiqish, texnik jihozlar xarid qilish, server infratuzilmasi, litsenziyalar, konsalting va texnik xizmat ko‘rsatish bo‘yicha shartnomalar tuziladi. Bu jarayonda narxlarning bozor qiymatiga mosligi, tender shartlarining adolatliligi, raqobat muhiti, manfaatlar to‘qnashuvi va ijrochi tashkilotning malakasi nazorat qilinishi lozim. Davlat moliyaviy nazorati faqat to‘lov hujjatlarini tekshirish bilan cheklanmasdan, xarid qarorining iqtisodiy asoslanganligini ham baholashi zarur.

AKT loyihalarida eng katta xavflardan biri texnik topshiriqning yetarli darajada aniq ishlab chiqilmasligidir. Texnik topshiriq noaniq bo‘lsa, shartnoma qiymati ortishi, qo‘shimcha kelishuvlar ko‘payishi, loyiha muddati cho‘zilishi yoki yakuniy mahsulot foydalanuvchi ehtiyojlariga javob bermasligi mumkin. Shu sababli nazorat organlari texnik topshiriq, loyiha-smeta hujjatlari va qabul qilish dalolatnomalarini o‘zaro solishtirishi zarur. Raqamli loyiha yakunida faqat dasturiy mahsulot mavjudligi emas, balki uning ishlashi, xavfsizligi, integratsiyasi va real foydalanishga tayyorligi ham tekshirilishi lozim.

Jamg‘arma xarajatlari ustidan ichki nazorat tizimi doimiy monitoring tamoyili asosida ishlashi kerak. Har bir loyiha bo‘yicha to‘lovlar, shartnoma ijrosi, muddatlar, texnik natijalar va qabul qilish jarayonlari yagona elektron platformada aks ettirilsa, nazoratning shaffofligi oshadi. Bu ma’lumotlar ichki audit, tashqi audit va rahbariyat tomonidan tezkor tahlil qilinishi mumkin. Elektron monitoring inson omili ta’sirini kamaytiradi, takroriy xatolarni aniqlashga yordam beradi va moliyaviy intizomni mustahkamlaydi.

2025-yilgi davlat moliyasini boshqarish islohotlari Jamg‘arma xarajatlari nazoratini yangi bosqichga olib chiqish uchun imkoniyat yaratadi. Xususan, moliyaviy va boshqa xavflarni aniqlash, baholash, xavflar reyestrini yuritish va monitoring qilish tartibi davlat sektorida risklarga asoslangan yondashuvni kuchaytiradi. Bu yondashuvga ko‘ra, nazorat resurslari eng katta ehtimoliy zarar yoki samarasizlik yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan yo‘nalishlarga yo‘naltiriladi. AKT jamg‘armasi xarajatlarida bunday yo‘nalishlarga yirik dasturiy loyihalar, murakkab integratsiya ishlari, texnik uskunalar xaridi va ko‘p bosqichli pudrat shartnomalari kiradi.

Ichki audit Jamg‘arma xarajatlari nazoratida maslahat beruvchi va mustaqil baholovchi vazifasini bajaradi. Ichki auditorlar xarajatlar smetasi, shartnomalar, xarid tartib-taomillari, bajarilgan ishlar dalolatnomalari va natijadorlik indikatorlarini o‘rganadi. Shuningdek, ular loyihaning boshqaruv tizimi, risklar reyestri, nazorat punktlari va mas’uliyat taqsimotini baholaydi. Ichki audit xulosalari rahbariyatga xarajatlar samaradorligini oshirish, ortiqcha xarajatlarning oldini olish va moliyaviy xavflarni kamaytirish bo‘yicha qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Tashqi audit va davlat moliyaviy nazorati organlari esa Jamg‘arma xarajatlarining qonuniyligi, maqsadliligi va natijadorligini mustaqil baholash imkonini beradi. Tashqi nazorat jarayonida shartnomalar ijrosi, moliyaviy hisobotlar ishonchliligi, davlat xaridlari tartibiga rioya etilishi, aktivlarning mavjudligi va foydalanish holati tekshiriladi. AKT loyihalarida tashqi auditorlar texnik ekspertlarni jalb qilgan holda yaratilgan tizimlarning amalda ishlashini ham baholashi maqsadga muvofiqdir.

Jamg‘arma xarajatlarini nazorat qilishda samaradorlik auditi alohida ahamiyatga ega. Masalan, yangi elektron xizmatni joriy etish uchun sarflangan mablag‘lar natijasida foydalanuvchilar soni, xizmat ko‘rsatish tezligi, hujjat aylanishi qisqarishi, xarajatlarni tejash yoki xodimlar mehnat unumdorligi oshishi kabi ko‘rsatkichlar baholanishi mumkin. Agar loyiha foydalanuvchilar uchun amaliy natija bermasa, uning moliyaviy samaradorligi past deb baholanishi kerak. Shuning uchun har bir AKT loyihasi bo‘yicha “xarajat — natija — ta’sir” zanjiri shakllantirilishi lozim.

1-jadval

AKT jamg‘armasi xarajatlari bo‘yicha davlat moliyaviy nazoratining asosiy yo‘nalishlari

Nazorat yo‘nalishi	Asosiy mazmuni	Xavf omillari	Kutilayotgan natija
Rejalashtirish	Xarajatlar smetasi, loyiha maqsadi va KPIlarni baholash	Maqsadning noaniqligi, real ehtiyojga mos kelmaslik	Maqsadli va asoslangan moliyalashtirish
Davlat xaridlari	Tender, shartnoma, narx va raqobat muhitini tekshirish	Narx oshirilishi, manfaatlar to‘qnashuvi, raqobat cheklanishi	Shaffof va iqtisodiy asoslangan xaridlar
Shartnoma ijrosi	Ishlar hajmi, muddat, sifat va qabul qilish hujjatlarini tekshirish	Muddat kechikishi, sifatsiz mahsulot, qo‘shimcha xarajatlar	Natijador va sifatli loyiha ijrosi
Monitoring	To‘lovlar, texnik natijalar va hisobotlarni elektron kuzatish	Ma’lumot kechikishi, nazoratning sustligi	Tezkor nazorat va xatolarni erta aniqlash
Samaradorlik auditi	Loyiha natijasi va foydalanuvchi uchun ta’sirni baholash	Real samara pastligi, foydalanilmaydigan tizimlar	Byudjet mablag‘larining natijadorligi oshadi

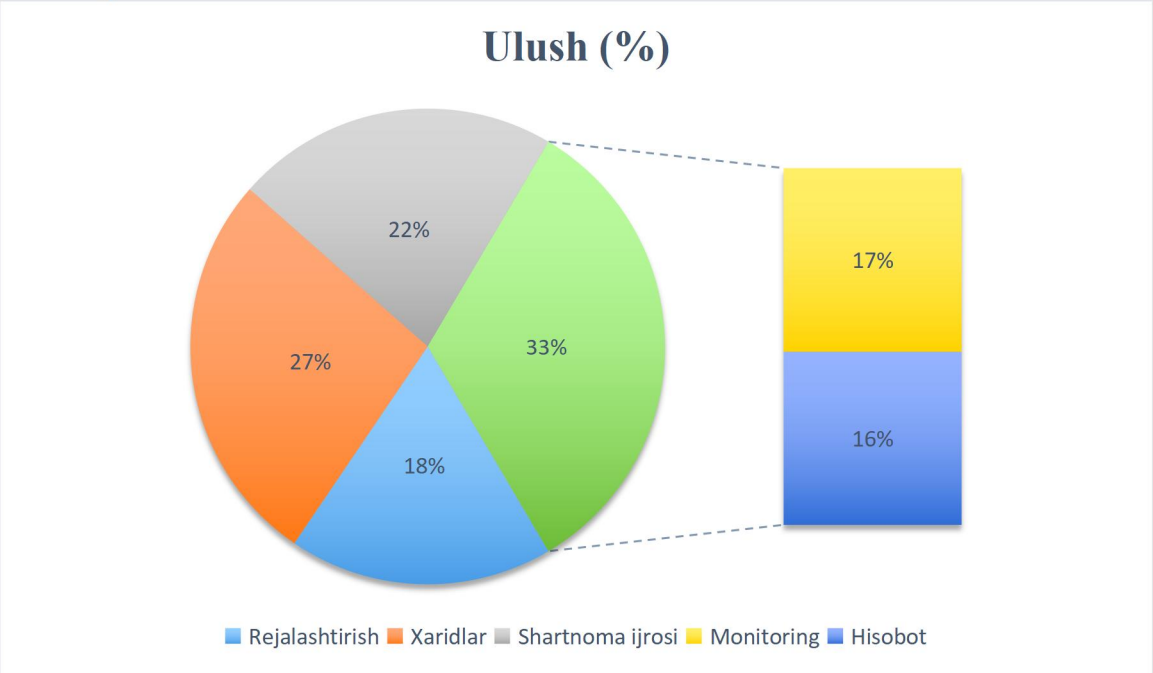
Manba: *O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari, davlat moliyasini boshqarish bo‘yicha ochiq ma’lumotlar va muallifning tahliliy ishlanmalari asosida tuzilgan.*

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Jamg‘arma xarajatlari nazoratining samaradorligi har bir bosqichda aniq vazifalar va xavf omillarini belgilashga bog‘liq. Nazorat tizimi rejalashtirishdan boshlab natijadorlik auditigacha bo‘lgan jarayonni qamrab olganda, mablag‘larning maqsadsiz yoki samarasiz sarflanishi ehtimoli kamayadi. Bunda ichki audit, moliyaviy nazorat va texnik ekspertiza bir-birini to‘ldiruvchi vosita sifatida ishlashi kerak.

Jamg‘arma xarajatlarida risklarni baholash uchun loyiha qiymati, loyiha davomiyligi, ijrochi tashkilot tajribasi, texnik murakkablik, kiberxavfsizlik talablari va foydalanuvchilar soni kabi mezonlardan foydalanish mumkin. Yuqori qiymatli va murakkab loyihalar bo‘yicha audit tekshiruvlari chuqurroq o‘tkazilishi, past xavfli xarajatlar esa soddalashtirilgan monitoring orqali nazorat qilinishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv nazorat resurslarini oqilona taqsimlash imkonini beradi.

Raqamli nazorat vositalari Jamg‘arma xarajatlari bo‘yicha ma’lumotlarni real vaqt rejimida kuzatishga yordam beradi. Masalan, shartnoma tuzilgan sana, avans to‘lovi, bajarilgan ishlar dalolatnomasi, texnik qabul qilish xulosasi va yakuniy to‘lovlar yagona tizimda aks ettirilsa, kechikish yoki tafovutlar avtomatik aniqlanishi mumkin. Bu davlat moliyaviy nazorati uchun

profilaktik ahamiyatga ega, chunki muammo yuzaga kelgandan keyin emas, balki jarayon davomida aniqlanadi.

1-rasm. AKT jamg‘armasi xarajatlarida nazorat yo‘nalishlarining shartli ulushi

Manba: *Jamg‘arma xarajatlari nazorati bo‘yicha muallif tomonidan shakllantirilgan shartli tahliliy ko‘rsatkichlar asosida tuzilgan.*

Rasmdagi shartli tahlil Jamg‘arma xarajatlari ustidan nazoratda davlat xaridlari va shartnoma ijrosi eng muhim yo‘nalishlardan biri ekanini ko‘rsatadi. Chunki aynan ushbu bosqichlarda narxlarning asossiz oshirilishi, texnik talablarning noto‘g‘ri shakllantirilishi, muddatlarning cho‘zilishi va qabul qilish jarayonidagi kamchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Rejalashtirish, monitoring va hisobot yo‘nalishlari esa nazorat tizimining uzluksizligini ta’minlaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi xarajatlari ustidan davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish raqamli iqtisodiyot rivoji uchun muhim shartlardan biridir. Jamg‘arma mablag‘lari yuqori texnik murakkablikka ega loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgani sababli, nazorat tizimi moliyaviy tekshiruv bilan birga texnik, natijadorlik va xavfsizlik mezonlarini ham qamrab olishi lozim.

Jamg‘arma xarajatlari bo‘yicha samarali nazorat rejalashtirish, davlat xaridlari, shartnoma ijrosi, monitoring, hisobot va post-audit bosqichlarini o‘z ichiga olgan uzluksiz tizim sifatida tashkil etilishi kerak. Risklarga asoslangan yondashuv, raqamli monitoring, samaradorlik indikatorlari va ochiq ma’lumotlar mexanizmlari mablag‘lardan maqsadli va natijador foydalanishni ta’minlaydi.

Shuningdek, ichki audit va tashqi auditning o‘zaro hamkorligini kuchaytirish, AKT loyihalariga texnik ekspertlarni jalb etish hamda davlat moliyaviy nazorati xodimlarining malakasini oshirish zarur. Bu chora-tadbirlar Jamg‘arma xarajatlarida shaffoflikni oshirib, korrupsiyaviy va moliyaviy xavflarni kamaytiradi.

Takliflar:

1. Jamg‘arma mablag‘lari hisobidan moliyalashtiriladigan har bir loyiha uchun aniq KPI va natijadorlik indikatorlarini belgilash lozim.

2. Davlat xaridlari va shartnoma ijrosi bo‘yicha risklarga asoslangan audit rejasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

3. AKT loyihalarining texnik topshiriqlari, loyiha-smeta hujjatlari va qabul qilish dalolatnomalarini yagona elektron monitoring tizimida yuritish zarur.

4. Yirik va murakkab AKT loyihalari bo‘yicha moliyaviy audit bilan birga texnik ekspertiza va kiberxavfsizlik auditini ham majburiy tartibda qo‘llash kerak.

5. Loyiha yakunlanganidan keyin post-audit tizimini joriy etib, yaratilgan axborot tizimi yoki raqamli xizmatning real foydalanish samaradorligini baholash lozim.

6. Jamg‘arma xarajatlari bo‘yicha ochiq ma’lumotlarni kengaytirish orqali jamoatchilik nazoratini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

7. Davlat moliyaviy nazorati xodimlari uchun AKT loyihalari auditi, raqamli xaridlar va axborot xavfsizligi bo‘yicha malaka oshirish tizimini yo‘lga qo‘yish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 19-dekabrdagi 356-son qarori “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasini yanada rivojlantirish va uning mablag‘laridan samarali foydalanish to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-apreldagi 210-son qarori “2025–2030-yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-apreldagi 279-son qarori “Davlat moliyasi sohasida xavflarni boshqarish tizimini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 16-iyuldagi 446-son qarori bilan tasdiqlangan 2025–2027-yillarda respublika va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlarida ichki nazorat tizimini yanada takomillashtirish konsepsiyasi.
5. Raqamli texnologiyalar vazirligi. Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish jamg‘armasi faoliyati bo‘yicha ochiq ma’lumotlar.
6. INTOSAI. International Standards of Supreme Audit Institutions. Public Sector Auditing Standards and Guidelines.
7. Institute of Internal Auditors. Global Internal Audit Standards. 2024.
8. OECD. Public Financial Management and Internal Control Frameworks. Paris: OECD Publishing, 2023.
9. World Bank. Public Sector Internal Audit: Good Practice Guide. Washington D.C.: World Bank Group, 2024.